

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність дослідження.** Сучасний розвиток українського суспільства здійснюється у напрямі побудови демократичної, правової держави. Ґрунтуючись на положеннях Закону України «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ ст., а також на принципах Болонської декларації, вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку майбутніх інженерів-будівельників, націлені й на формування у них правової компетентності. Щоб цей процес мав стабільний, цілеспрямований характер, необхідні соціально-економічні перетворення та глибокі зміни духовного життя суспільства.

Правова компетентність у сучасних реаліях життя є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців, рівня сформованості та дієвості їхньої правової свідомості і культури, громадянської зрілості. Проблему компетентності досліджують такі вчені, як: Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, Г. Ібрагімов, М. Махрова, Є. Майорова, Л. Петровська, П. Раєнніков, А. Хузіна та ін.

Правову компетентність досліджували Г. Буш, А. Вербицький, В. Горшкова, Ц. Йотов, М. Кларін, Н. Кулюткін, М. Лісіна, В. Ляудіс, А. Матюшкін, М. Посталюк, Д.Шейзл та ін. Водночас проблема формування правової компетентності майбутніх інженерів, професійна діяльність якої належить до

сфери матеріального виробництва, взаємозалежності її з моральними, етичними, професійними цінностями, технічним типом мислення спеціалістів, у педагогіці висвітлена недостатньо.

Актуальність проблеми формування правової компетентності у студентів – майбутніх інженерів зумовлена низкою наявних суперечностей між: вимогами суспільства, що ставляться до спеціаліста – майбутнього інженера з високим рівнем правової компетентності, знання трудового, адміністративного й екологічного права й традиційними підходами у професійній підготовці, зорієнтованої на систему загальних уявлень про право, норм права, стосовно самої особистості студента (сімейне право, житлове право тощо).

– особливостями професійної діяльності інженера, що потребує підготовлених фахівців, які володіють правовою компетентністю, й недостатньою розробленістю методики викладання правових дисциплін у вищих технічних навчальних закладах;

– потребою майбутнього спеціаліста орієнтуватись у законодавстві та механізмі його реалізації на практиці й недостатнім використанням компетентнісного підходу у процесі формування правової компетентності майбутніх інженерів у ВНЗ.

Актуальність і недостатній рівень розробленості проблеми

формування правової компетентності студентів вищих технічних навчальних закладів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Формування правової компетентності майбутніх інженерів».

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри педагогіки «Професійно-педагогічні засади підготовки фахівців (0105U000190)», що входить до плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Автор досліджував аспект формування правової компетентності майбутніх інженерів.

Тему дослідження було затверджено на засіданні вченої ради Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (протокол № 3 від 27 жовтня 2005 року) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології при АПН України (протокол № 1 від 31 січня 2006 року).

**Мета дослідження** полягає у науковому обґрунтуванні й апробації ефективності педагогічних умов формування правової компетентності майбутніх інженерів у процесі фахової підготовки.

**Завдання дослідження:**

1. Визначити сутність і структуру поняття «правова

компетентність майбутніх інженерів»; уточнити зміст поняття «професійна компетентність майбутніх інженерів», «правова свідомість майбутніх інженерів» і «правова культура майбутніх інженерів».

2. Виявити компоненти, критерії та їх показники, схарактеризувати рівні сформованості правової компетентності майбутніх інженерів.

3. Визначити педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх інженерів у процесі фахової підготовки.

4. Розробити й експериментально апробувати експериментальну модель та методика формування правової компетентності майбутніх інженерів у процесі фахової підготовки.

**Об'єктом дослідження** є професійно-правова підготовка студентів вищих технічних навчальних закладів.

**Предмет дослідження** – педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх інженерів.

**Гіпотеза дослідження:** формування правової компетентності майбутніх інженерів буде відбуватись ефективно, якщо забезпечити поетапну реалізацію моделі, яка передбачає впровадження таких педагогічних умов:

– спрямування навчально-виховного процесу на розвиток правової свідомості і правової культури майбутніх інженерів;

- інтеграція правових знань з дисциплінами гуманітарного циклу;
- насичення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту.

**Методи дослідження:** теоретичного рівня: вивчення та аналіз філософської, правової, психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури з метою визначення стану і теоретичного обґрунтування проблеми формування правової компетентності майбутніх інженерів; емпіричного рівня: анкетування, з метою виявлення правової мотивації, самооцінки правової компетентності, мотивації правової компетентності у професійній діяльності, умов і факторів, що сприяють становленню правової компетентності, впливу тематики, методології правової освіти у вищому технічному навчальному закладі; бесіди, спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) з метою перевірки дієвості моделі з упровадженням педагогічних умов, математична обробка результатів експериментальної роботи для визначення ефективності розробленої методики та їх інтерпретація.

**База дослідження.** Експериментально-дослідницька робота проводилася на базі факультету промислово-міського будівництва, санітарно-технічного та архітектурного факультетів

Одеської національної академії будівництва та архітектури, геолого-географічного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова. У дослідженні взяли участь 240 студентів, у формувальному етапі експерименту – 120 майбутніх інженерів.

**Наукова новизна дослідження** полягає у тому, що вперше визначено педагогічні умови (спрямування навчально-виховного процесу на розвиток правової свідомості і правової культури майбутніх інженерів; інтеграція правових знань з дисциплінами гуманітарного циклу; насичення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту) формування правової компетентності майбутніх інженерів у процесі фахової підготовки; компоненти (мотиваційно-ціннісний, змістовий, діяльнісний), критерії (настанова на дотримання законності й правомірності у майбутній професійній діяльності й громадянському житті, сукупність науково-теоретичних і практичних правових знань, умінь і навички й використання правових знань у професійній практиці) та показники їх сформованості; схарактеризовано рівні (високий, середній, низький) сформованості правової компетентності майбутніх інженерів; розроблено експериментальну модель формування правової компетентності майбутніх інженерів, визначено сутність і структуру поняття «правова компетентність майбутніх інженерів», уточнено

поняття «професійна компетентність майбутніх інженерів», «правова свідомість майбутніх інженерів» і «правова культура майбутніх інженерів». Подальшого розвитку набула методика формування правової компетентності майбутніх інженерів у процесі професійної підготовки.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у розробці методики діагностики рівнів сформованості правової компетентності майбутніх інженерів, методичного інструментарію, оновленні навчального курсу «Правознавство», зміст якого був адаптований з урахуванням специфіки професійної діяльності спеціаліста інженерної сфери і зорієнтований на формування правової компетентності майбутніх інженерів; внесенні правових складових до гуманітарного циклу професійної підготовки студентів. Результати дослідження можуть бути використані в навчально-виховному процесі вищих технічних навчальних закладів, у системі підвищення кваліфікації й перепідготовки інженерних кадрів; під час написання курсових, дипломних, магістерських робіт, розробки методичних рекомендацій з правової освіти й виховання майбутніх фахівців технічного профілю.

**Результати дослідження впроваджено** в навчально-виховний процес професійної підготовки студентів Одеської національної академії будівництва та архітектури (акт № 934 від 10.02.2010 р.), Одеського національного політехнічного

університету (акт № 103 від 17.05.2010 р.), Миколаївського державного аграрного університету (акт № 461 від 28.02.2011р.), Одеського національного університету імені І.І.Мечникова (акт № 1 від 19. 11. 2010р.).

**Достовірність наукових положень та одержаних результатів** забезпечується опорою на наукову методологію (філософську, загальнонаукову, конкретно-наукову); доцільним поєднанням комплексу теоретичних та емпіричних методів дослідження, адекватних його меті, завданням, предмету і гіпотезі; порівняльним аналізом даних, одержаних за допомогою різноманітних методів дослідження, що мають репрезентативний характер.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення й результати дослідження доповідалися на міжнародних («Социально-экономические направления развития украино-болгарских отношений в XXI веке» (Одеса-Софія, 2001); «Удосконалення підготовки спеціалістів» (Одеса, 1999), «Удосконалення підготовки фахівців» (Одеса, 2000, 2001, 2002)) науково-методичних конференціях; всеукраїнській науково-практичній («Управління якістю підготовки фахівців у вищій школі: історія, досвід, перспективи» (Одеса, 2007)), всеукраїнській науково-методичній («Управління якістю підготовки фахівців» (Одеса, 2008)) конференціях, міжвузівському науково-практичному семінарі молодих учених



(«Правова свідомість молоді в умовах розбудови демократичної держави в Україні» (Одеса, 2006)).

**Публікації.** Результати дослідження висвітлено у 14 публікаціях автора, з них 3 у співавторстві, 3 статті у фахових виданнях України. Особистий внесок автора у працях у співавторстві полягає в аналізі наявного стану правової підготовки студентів-першокурсників, визначенні шляхів формування правових навичок у процесі навчання у вищому технічному навчальному закладі та тенденцій і суперечностей спонукальних компонентів людської свідомості.

**Структура дисертації.** Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації складає 224 сторінки, з них 158 - основного тексту. Робота містить 23 таблиці, 7 схем, що займають 1 сторінку основного тексту, 4 діаграми. Додатки (11) викладено на 41 сторінці. Список використаних джерел містить 229 найменувань.

## **ОСНОВИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ**

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, об'єкт, предмет, гіпотезу, завдання та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичну значущість роботи; подано відомості щодо апробації, впровадження одержаних результатів і структури дисертації.

**У першому розділі «Теоретико-методологічні засади формування правової компетентності майбутніх інженерів»** проаналізовано вітчизняну та зарубіжну наукову літературу з проблеми дослідження, розкрито сутність поняття правова компетентність майбутніх інженерів, визначено структуру досліджуваного феномена та педагогічні умови його формування.

Теоретичний аналіз літератури засвідчив, що визначення «правової компетентності» неможливо без уточнення таких дефініцій, як «компетентність» та «компетенції». Ці терміни стійко ввійшли сьогодні у сферу освіти, практичну діяльність людей у різних галузях виробництва.

Зазначимо, що науковцями (В. Байденко, Е. Зеєр, І. Зимняя, В. Ледньов, М. Нечаєв, М. Нікандров, М. Рижаків, Ю. Татор, А. Хуторської та ін.) інтенсивно обговорюються на сучасному етапі проблеми реалізації компетентнісного підходу під час підготовки майбутніх спеціалістів різних галузей. Розглядаючи питання компетентнісного підходу в організації навчально-виховного процесу вищої школи, вчені (Н.Нагорна та ін.) насамперед наголошують на розв'язанні проблем, що виникають у пізнавальній, технологічній і психологічній діяльності, у сферах етичних, соціальних, правових, професійних, особистісних взаємовідносин. Базовим для дослідження визнано положення про те, що правова компетентність особистості

виявляється виключно в діяльності, яка має особистісну цінність.

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми дозволив дійти висновку, що компетентність майбутніх інженерів - це результат певним чином організованого освітнього й виховного процесу, що характеризується набуттям особистістю таких структурних складових її інтелектуальної, емоційно-психологічної і діяльнісно-вольової сфер, за яких вона набуває знання сутнісних та специфічних особливостей професійної діяльності, розуміє завдання, які стоять перед нею, має навички, досвід і здатності найбільш ефективно вирішувати їх в актуалізованій ситуації.

У дослідженні були враховані концепції науковців (Ю.Варданян, Л.Гребенкіна, Н.Кузьміна, О.Лебедева, О.Щероков та ін.), які дозволили дійти висновку, що компетентність тісно пов'язана з трудовою діяльністю людини і розглядається як природна складова професіоналізму. Учені по-різному трактують поняття «професійна компетентність»: як освіченість особистості (діалектичне поєднання системи професійних знань, умінь і особистісних якостей) та єдність теоретичної і практичної підготовленості до результативної професійної діяльності (Н. Саєнко); комплекс професійно особистісних якостей, що визначають ефективність професійної праці (Е.Зеєр); відповідно структуровані знання, вміння і навички, які

дозволяють майбутньому фахівцю визначати, ідентифікувати й розв'язувати професійні проблеми (І.Пометун).

Підготовка майбутніх інженерів у вищому технічному навчальному закладі зумовлює необхідність по-новому розуміти професіоналізм інженера, що пов'язаний з якісними змінами технічної діяльності: ускладнення змісту та стрімке зростання обсягу правових знань, розповсюдження інформаційних технологій на всі сфери економіки, загострення екологічної проблеми процесами глобалізації (О.Лапузіна).

Професійна компетентність майбутнього інженера – це інтегроване особистісне утворення, що містить професійні знання у сфері виробництва, практичні вміння й навички у вирішенні виробничих завдань, особистісні якості, що дозволяють на високому рівні виконувати професійну діяльність.

Професійна діяльність сучасного інженера потребує дотримання у своїй роботі екологічних вимог до проектування й експлуатації обладнання, забезпечення економічної ефективності виробничого процесу на основі володіння трудовим й адміністративним правом реалізації продукції, відповідно до вимог договірного права (М.Полякова). Отже, для виконання виробничих функцій суб'єктам необхідні відповідні знання і навички правового регулювання, що передбачає сформована правова компетентність.

Поняття «правова компетентність» є об'єктом вивчення

багатьох дослідників, які розуміють її як: рівень правосвідомості студента та його правова активність (О.Болотова); комплекс знань, ідей, ціннісних уявлень, що визначають вибір обґрунтованої законом поведінки людини (С.Треніхіна); здатність до ефективного здійснення професійної діяльності в умовах фінансово-економічної самостійності (Є.Майорова).

Специфіка будь-якої професійної діяльності вимагає наявності її регулювальних правових норм щодо протікання і результату виробничого технологічного процесу його учасників між собою, з державою, співвідношення з іншими сферами виробництва.

Правова компетентність – це система правових знань, переконань, навичок, досвіду, механізму дії права і правових технологій, що дозволяють особистості орієнтуватись у правовому полі, юридично грамотно знаходити в ньому вирішення завдань, які виникають, а також впливати на наявну в суспільстві юридично-правову та законодавчу системи, стимулювати дію механізму соціального захисту особистості, що потребує наявності професійних якостей, високого рівня спеціалізації в певній галузі виробничої діяльності, правової культури і грамотності, високого рівня громадянської зрілості, широкої ерудиції і навичок використання сучасних технологій.

Правова компетентність майбутнього інженера – це наявність системи професійно правових знань чинного законодавства;

усвідомлення сутності права та механізмів його дії; вміння мислити правовими категоріями; доречно використовувати набуті правові знання у професійній діяльності, досягати ефективного результату нормативно-правовим способом.

Виявлено, що формування правової компетентності неможливе без розвитку правової свідомості і правової культури майбутніх спеціалістів. Правова свідомість майбутнього інженера – це система поглядів, переконань, настанов особистості в галузі права, його внутрішня позиція, яка передбачає правову поведінку в майбутній професійній діяльності. Правова культура майбутнього інженера – це володіння особистістю сукупністю знань і норм чинного законодавства та вміння їх доречно використовувати у професійно-правовому просторі; це зовнішній прояв правової поведінки професіонала.

Структура правової компетентності складається з трьох компонентів: мотиваційно-ціннісний (наявність настанови на дотримання законності та правомірності у професійній діяльності й громадянському житті; переконання у необхідності правомірної поведінки й дотримання законності; почуття відповідальності за дотримання правових норм; нетерпимість до правопорушень; здатність орієнтуватись у законодавчих документах); змістовий (розуміння й володіння основними юридичними поняттями й термінологією; знання правових

аспектів професійної діяльності й технології виробництва; розвинене правове мислення; знання ознак і видів протизаконних дій у професійній сфері; знання законодавчих норм, вимог, що належать до професійної діяльності); діяльнісний (комунікативні здібності, вміння доступно, правильно і логічно висловлювати свої думки, сперечатися, дискутувати; вміння налагоджувати доброзичливі відносини з колегами та підлеглими у процесі професійної діяльності, наявність умінь і навичок й використання правових знань у професійній практиці).

За результатами теоретичного аналізу наукових джерел щодо специфіки формування правової компетентності майбутніх інженерів було виокремлено педагогічні умови, а саме: спрямування навчально-виховного процесу на розвиток правової свідомості і правової культури майбутніх інженерів; інтеграція правових знань з дисциплінами гуманітарного циклу; насичення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту. Так, перша педагогічна умова – спрямування навчально-виховного процесу на розвиток правової свідомості і правової культури майбутніх інженерів – є провідною у правовому вихованні студентів вищих технічних навчальних закладів, які готуються нести повну відповідальність за всі свої вчинки, оскільки їхня правосвідомість та правова культура сприятиме розумінню

основ конституційного, адміністративного, трудового та інших галузь права.

Друга педагогічна умова – інтеграція правових знань з дисциплінами гуманітарного циклу – є базою формування правової компетентності, оскільки навчально-виховний процес студентів корелюється з тими змінами, які відбуваються у законодавчому просторі українського суспільства, що, у свою чергу, створює сучасну демократичну та правову державу. Інтегративні процеси визнано засобом функціонування міжпредметних зв'язків; об'єднання навчального матеріалу навколо визначальних наукових ідей, понять; координування педагогічного процесу для усунення недоцільного дублювання змісту й утвердження принципу логічно обґрунтованої послідовності викладання фахових дисциплін; забезпечення комплексності професійної освіти: інформація однієї дисципліни є підґрунтям для опанування іншої шляхом практикування комплексних лекцій, семінарських занять.

Третя педагогічна умова – насичення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту – реалізувалась у процесі взаємопов'язаної діяльності викладачів і студентів, заохочення студентів до дискусій з різних морально-правових тем, знаходження шляхів вирішення проблемних ситуацій та самостійних висновків. Практичні заняття були логічним



продовженням змісту лекцій і передбачали такі форми роботи: семінарські заняття (семінар-дослідження, семінар-дискусія, семінар-обговорення), практикуми (круглі столи, драматизація, розв'язання професійно-педагогічних ситуацій і задач, рольові професійні ігри, вправи), тренінги, самостійну навчальну й науково-дослідну роботу студентів (підготовка інсценівок, презентація тез доповідей і повідомлень тощо). Засобами формування правової компетентності виступили діалоги, дискусії, імітаційні вправи, тренінгові комунікативні вправи, правові ситуації, ділові ігри. Особливості побудови цих дидактичних засобів визначалися вихідним станом і логікою розвитку правової компетентності студентів.

У другому розділі **«Експериментально-дослідна робота з формування правової компетентності майбутніх інженерів»** визначено критерії, показники та рівні сформованості правової компетентності майбутніх інженерів; розроблено експериментальну модель та методику формування правової компетентності майбутніх інженерів, подано результати констатувального і формувального етапів експерименту.

Було визначено критерії, за якими оцінювалися результати правової компетентності майбутніх інженерів: настанова на дотримання законності й правомірності у майбутній професійній діяльності й громадянському житті (показники: наявність мотивації професійної діяльності; наявність мотивації правової

поведінки); сукупність науково-теоретичних і практичних правових знань (показники: знання основ правознавства; вміння застосовувати знання у професійній діяльності); вміння і навички використання правових знань у професійній практиці (показники: вміння приймати відповідальні рішення; можливість вирішувати виробничі конфліктні ситуації).

Було схарактеризовано рівні сформованості правової компетентності майбутніх інженерів, а саме: високий, середній та низький.

**Високий рівень.** Студенти цього рівня засвідчують усталену мотивацію на професійну діяльність і правову поведінку. Правові знання у студента мають систематизований характер, вони володіють основними юридичними поняттями й термінами, чітко уявляють правовий аспект професійної діяльності, мислять правовими категоріями. Уміють аналізувати явища й процеси у своїй життєдіяльності з позиції права й законності, обізнані з технологією правового вирішення проблем, уміють прогнозувати протиправні ситуації й запобігати їм. Для майбутнього фахівця в галузі будівництва й архітектури з високим рівнем правової компетентності характерна настанова на правомірність і законність своєї життєдіяльності, знання своїх прав і обов'язків, високе почуття відповідальності, гідності, бажання й здібність, у разі необхідності, захищати свої права. Формування професійних якостей і виробничих навичок

відбувається в гармонійній єдності з інформованістю в галузі законодавства, осмисленням процесів, що відбуваються у правовому просторі. Студенти цього рівня усвідомлюють необхідність оволодіння правовими знаннями і вміннями як умову їхньої успішної майбутньої професійної діяльності; вони орієнтовані на використання законодавства в ході розв'язання ситуацій у професійній діяльності, схильні до аналізу і творчого підходу до вирішення проблеми, в них наявне прагнення до самореалізації і самоактуалізації у професійній діяльності. Майбутнім інженерам цього рівня характерне розуміння правових аспектів професійної діяльності, орієнтація в законодавстві, знання процедури вирішення правових проблем, уміння знаходити й користуватися потрібною інформацією, успішність моделювання в галузі будівництва й архітектури правових завдань. Студенти вміють розв'язувати конфліктні ситуації і здатні приймати самостійні відповідальні рішення.

**Середній рівень.** Студенти цього рівня обізнані з юридичними поняттями й термінами, застосовують норми права, законодавчі акти за необхідності в окремих ситуацій. Для розв'язання проблем і завдань законодавчо-правового порядку знають, куди і як звернутися за роз'ясненням і допомогою, водночас вони не схильні до серйозного аналізу й передбачення протиправних ситуацій, намагаються уникати протиправних дій, не брати на себе відповідальності за можливі правопорушення.

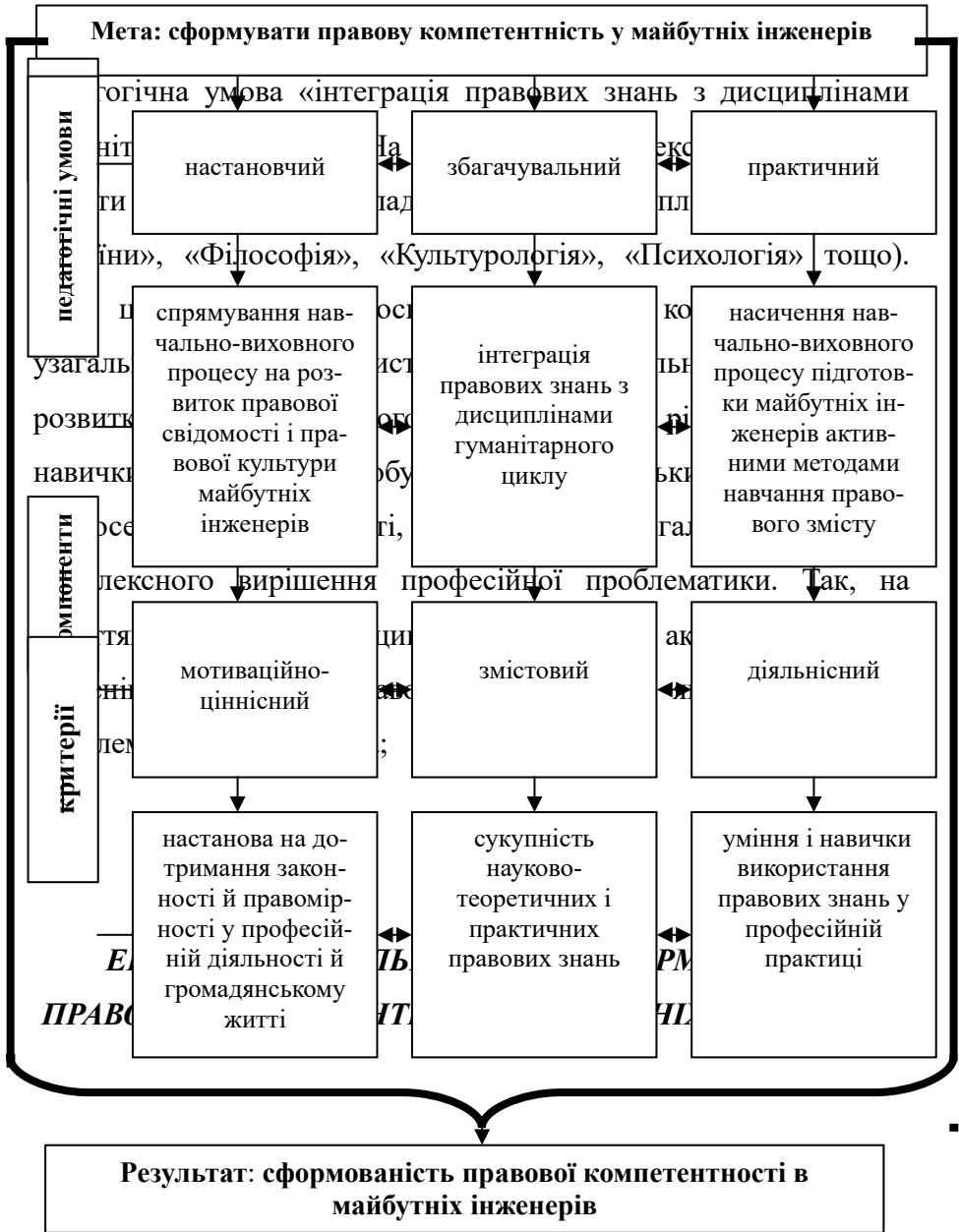
У студентів цього рівня інтерес до права та законодавства виявляється лише в окремих ситуаціях. Майбутні інженери усвідомлюють значущість правової підготовки для їхньої професійної діяльності, проявляють схильності до розуміння правової моделі поведінки. У навчальному процесі формується здатність до часткової модифікації наявної системи знань залежно від навчальної ситуації. Студенти прагнуть здобути правові знання, застосовувати їх на практиці в повсякденному житті, вони подекуди вміють розв'язувати конфліктні ситуації, здатні приймати відповідальні рішення.

**Низький рівень.** Студенти цього рівня мають фрагментарні, поверхневі правові знання; обговорення ними правових питань, зазвичай, ведеться на повсякденному рівні; в них відсутній інтерес до правової й законодавчої сфер. У майбутніх інженерів наявні труднощі у знаходженні потрібної правової інформації, для них характерне формальне ставлення до права, правопорядку, законності, в них переважають прагматичні орієнтації, пріоритет особистої користі. Вони не здатні прийняти відповідальне рішення, у розв'язанні конфліктних ситуацій потребують допомоги. Студенти цього рівня відрізняються пасивністю, нестійкістю мотивів; потреба у набутті знань права або носить ситуативний характер, або відсутня; у них не сформована переконаність у цінності правових знань у майбутній професійній діяльності.

З метою визначення сформованості показників правової компетентності застосовувалася методика Т.Льїної «Мотивація навчання у вищому навчальному закладі», тест «Ділові ситуації» (модифікація тесту рисунків С.Розенцвейга, запропонованого Н.Хитровою) і розроблений нами питальник. За результатами констатувального етапу з'ясувалося, що на високому рівні перебували по 12,5 % респондентів в обох групах, на середньому рівні було 26,7 % студентів ЕГ і 25,8 % КГ, низький рівень виявили 60,8 % майбутніх інженерів ЕГ та 61,7 % КГ.

Започатковуючи формувальний етап дослідження, було розроблено експериментальну модель формування правової компетентності у майбутніх інженерів, що відбувалася поетапно (див. схему). На першому – настановчому – етапі була реалізована педагогічна умова «спрямування навчально-виховного процесу на розвиток правової свідомості і правової культури майбутніх інженерів», що передбачала усвідомлення студентами важливості правових знань у майбутній професійній діяльності і сприяла формуванню мотиваційно-ціннісної спрямованості правової компетентності майбутніх інженерів. Засобами реалізації педагогічної умови на настановчому етапі виступили семінари («Правові норми у сфері інженерної діяльності»; «Кримінальна відповідальність у будівництві»); диспути («Діяльність будівельника відповідно норм екологічного права»; «Архітектурна діяльність та її правове регулювання»),

міні-лекції («Правова свідомість»; «Правова компетентність», «Правова культура»); які ґрунтувались як на поданні навчального матеріалу викладачем, так і передбачали самостійну пошукову діяльність студентів.



взаємодія моралі і права в ході розвитку суспільства; діалектичний зв'язок правового мислення та юридичної термінології і т. ін. У процесі вивчення курсу «Культурологія» студентам пропонувалися такі питання, як розвиток правової

національної культури України; сучасна культура інженерної діяльності: правові аспекти; співвідношення моральних та правових норм в інженерній діяльності; зародження правової культури в Київській Русі тощо. На заняттях з предмета «Психологія» висвітлювалась: віктимна поведінка; юридичні аспекти психології; причини та наслідки девіантної поведінки інженера тощо. Реалізація цієї умови сприяла формуванню правової компетентності майбутніх інженерів за змістовим компонентом.

На третьому – практичному – етапі впроваджувалася педагогічна умова «насичення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту»; передбачалось формування у студентів практичних умінь і навичок застосування здобутих правових знань. У ході практичних занять використовувались ігрові методи навчання з метою закріплення здобутих знань студентів («Живий ланцюжок»; «Мозковий штурм»; «Древо мети»; «Угода»; «Правове лото»).

На цьому етапі також проводились брейн-ринги («Законодавство в інженерній діяльності»; «Інженерні норми в законодавстві України»;) вікторини («Правовідносини у сфері капітального будівництва»; «Трудові правовідносини»; «Правопорушення в будівництві»);, суди, вирішення ситуацій правового змісту, правове оформлення технічної документації



тощо. Значне місце у формуванні правової компетентності студентів – майбутніх інженерів посідала самостійна робота, завданнями якою було: підготовка науково-теоретичних повідомлень, які регулюють правові відносини в будівництві, доповіді з тем («Правові відносини», «Поняття злочину», «Трудова угода», «Пенсійне забезпечення»), рефератів («Юридична відповідальність у будівництві»; «Правові відносини, їх характеристика», «Авторське право», «Екологічне право у сфері будівництва»). Зазначена педагогічна умова сприяла формуванню правової компетентності майбутніх інженерів за діяльнісним компонентом.

Порівняльну характеристику сформованості правової компетентності майбутніх інженерів на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту подано в таблиці.

Як видно з таблиці, в експериментальній групі високого рівня сформованості правової компетентності досягли 37,5 % майбутніх інженерів (було 12,5 %), середнього – 48,3 % (було 26,7 %), на низькому рівні залишилося 14,2 % майбутніх спеціалістів (було 60,8 %). У контрольній групі результати виявилися нижчими: високого рівні досягли 20,8 % студентів (було 12,5 %), середнього рівня – 44,2 % респондентів (було 25,8 %), на низькому рівні залишилося 35 % майбутніх інженерів (було 61,7 %).

**Таблиця**

Порівняльні дані рівнів сформованості правової компетентності майбутніх інженерів на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту

Гру-па	Етап	Високий рівень		Середній Рівень		Низький рівень	
		абс	%	абс	%	абс	%
		ЕГ	констатувальний	15	12,5	32	26,7
прикінцевий	45		37,5	58	48,3	17	14,2
КГ	констатувальний	15	12,5	31	25,8	74	61,7
	прикінцевий	25	20,8	53	44,2	42	35

На підставі одержаних результатів дійшли висновку, що реалізація експериментальної моделі та педагогічних умов виявилася результативною і забезпечила формування правової компетентності у майбутніх інженерів.

Для перевірки одержаних результатів було використано розрахунок  $\lambda$ -критерію між двома емпіричними даними (за  $\lambda$ -критерієм Колмагорова-Смирнова). Так, за результатами констатувального етапу експерименту було висунуто статистичну гіпотезу  $H_0$ : різниця між двома розподілами недостовірна (зважаючи на точку максимально накопиченої розбіжності між ними), тобто емпіричний розподіл рівнів досліджуваної компетентності не відрізняється від рівномірного розподілу.

У **висновках** подано результати дослідження, основні з них такі.

У дисертації досліджено процес формування правової компетентності майбутніх інженерів; розроблено й науково обґрунтовано експериментальну модель формування правової компетентності майбутніх інженерів, визначено педагогічні умови.

1. Професійна компетентність майбутнього інженера – це інтегроване особистісне утворення, що містить професійні знання у сфері виробництва, практичні вміння й навички у вирішенні виробничих завдань, особистісні якості, що дозволяють на високому рівні виконувати професійну діяльність.

2. Правова компетентність – це система правових знань, переконань, навичок, досвіду, знання механізму дії права і правових технологій, що дозволяють майбутнім інженерам орієнтуватись у правовому полі, юридично грамотно знаходити в ньому рішення задач, які виникають, а також впливати на наявну в суспільстві правову та законодавчу системи, стимулювати дію механізму соціального захисту особистості, що потребує наявності професійних якостей, високого рівня спеціалізації в певній галузі виробничої діяльності, правової культури і грамотності, громадянської зрілості, широкої ерудиції і навичок використання сучасних технологій.

3. Правова компетентність майбутнього інженера – це

наявність системи професійно-правових знань чинного законодавства; усвідомлення сутності права та механізмів його дії; вміння мислити правовими категоріями; доречно використовувати набуті правові знання у професійній діяльності, досягати ефективного результату нормативно-правовим способом. У структурі правової компетентності майбутніх інженерів було виокремлено такі компоненти, як: мотиваційно-ціннісний, змістовий, діяльнісний.

4. Критеріями сформованості правової компетентності майбутніх інженерів виступили: настанова на дотримання законності й правомірності у майбутній професійній діяльності й громадянському житті (показники: наявність мотивації професійної діяльності; наявність мотивації правової поведінки); сукупність науково-теоретичних і практичних правових знань (показники: знання основ правознавства; вміння застосовувати знання у професійній діяльності); вміння і навички використання правових знань у професійній практиці (показники: вміння приймати відповідальні рішення; можливість вирішувати виробничі конфліктні ситуації). Було схарактеризовано рівні сформованості правової компетентності майбутніх інженерів: високий, середній та низький. За результатами констатувального етапу з'ясувалося, що на високому рівні перебували по 12,5 % респондентів в обох групах, на середньому рівні - 26,7 % студентів ЕГ і 25,8 % КГ,

низький рівень виявили 60,8 % майбутніх інженерів ЕГ та 61,7 % КГ.

5. Педагогічними умовами, що сприяють формуванню правової компетентності майбутніх інженерів, виступили: спрямування навчально-виховного процесу на розвиток правової свідомості і правової культури майбутніх інженерів; інтеграція правових знань з дисциплінами гуманітарного циклу; насичення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту.

6. У ході дослідницької роботи було розроблено експериментальну модель формування правової компетентності майбутніх інженерів, що обіймала три етапи. Перший – настановчий – передбачав усвідомлення студентами важливості правових знань у майбутній професійній діяльності. Другий – збагачувальний – сприяв набуттю умінь користуватись, інтегрувати правові знання з дисциплінами гуманітарного циклу, тобто мав міждисциплінарний характер правової підготовки студентів. Третій – практичний етап - був спрямований на усвідомлення студентами цінності правової компетентності та потреби дотримання правових норм як у повсякденному, так і професійному житті; відпрацювання вмій і навичок правової поведінки в різних ситуаціях. Після проведення формувального експерименту було здійснено повторний зріз за рівнями сформованості правової компетентності майбутніх інженерів,

який виявив значні позитивні зміни в експериментальних групах. Так, високого рівня сформованості правової компетентності досягли 37,5 % майбутніх інженерів (у КГ 20,8 %), середнього – 48,3 % респондентів (у КГ 44,2 %), на низькому рівні залишилося 14,2 % майбутніх спеціалістів (у КГ 35%).

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у формуванні правової компетентності інженерів технічних галузей у системі перепідготовки і підвищення кваліфікації.

**Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях автора:**

1. Огороднійчук І.А. Диагностика уровней правовой компетентности / И.А.Огороднійчук // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського: Зб.наук.пр. – Одеса, 2008. – Вип. 3. – С. 225–228.

1. Огороднійчук І.А. Формування компетентності як педагогічна проблема / І.А.Огороднійчук // Вісник Черкаського університету. – [Серія: Педагогічні науки]. – Черкаси, 2009. – Вип. 144. – С.114–118.

2. Огороднійчук І.А. Правова компетентність у професійній підготовці майбутніх інженерів / І.А. Огороднійчук // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Ялта, 2011. – Вип. 31, Ч. 2. – С.239–244.

3. Огороднійчук І.А. Чинники соціально-політичної

поляризації: історія та сучасність / І.А.Огороднійчук// Південноукраїнський правничий часопис. – 2006. – № 2. – С.181–185.

4. Огороднійчук І.А. Правовые методы разрешения социальных конфликтов: материалы IV межд. научно-метод. конф. [«Удосконалення підготовки спеціалістів»], (26-28 травня 1999 р.) / І.А.Огороднійчук. – Одеса, 1999. – С. 26.

1. Огороднійчук І.А. Социально-правовой анализ общественного мнения: материалы V межд. научно-метод. конф. [«Удосконалення підготовки фахівців»], (29-31 травня 2000 р.) / І.А.Огороднійчук. – Одеса, 2000. – С. 213–214.

1. Огороднійчук І.А. Соціально-правові підходи до вивчення суспільної думки / І.А.Огороднійчук, П.С. Задирако // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса, 2002. – Вип. 2. – С.17–23.

5. Огороднійчук І.А. Роль общественного мнения и принципы его формирования в переходный период. Сравнительный анализ украинских и болгарских исследований: материалы межд. конф. [«Социально-экономические направления развития украино-болгарских отношений в XXI веке»] / І.А.Огороднійчук, П.С. Задирако. – Одесса – София, 2001. – С. 79–83.

6. Огороднійчук І.А. Социально-правовое обслуживание аппарата управления: материалы VI межд. научно-метод. конф.

[«Удосконалення підготовки фахівців»], (28-30 травня 2001 р.) / И.А.Огороднийчук, В.В.Кольцова. – Одеса, 2001. – С. 210–211.

1. Огороднийчук И.А. Методические особенности преподавания правоведческих дисциплин на экономическом факультете ОГАСА: материалы VII межд. научно-метод. конф. [«Удосконалення підготовки фахівців»], (28-30 травня 2002 р.) / И.А.Огороднийчук. – Одеса, 2002. – С. 155–156.

1. Огороднийчук И.А. Комплексный подход к формированию правовой и эстетической культуры студентов архитектурно-строительных специальностей / И.А.Огороднийчук // Проблемы теории и истории архитектуры Украины: сб. научных трудов ОГАСА. – Одесса, 2004. – Вып. 5. – С. 210–218.

1. Огороднийчук І.А. Правове виховання як метод формування правової свідомості молоді: матеріали міжвуз. науково-практ. семінару молодих учених [«Правова свідомість молоді в умовах розбудови демократичної держави в Україні»], (17 лютого 2006 р.) / І.А.Огороднийчук. – Одеса, 2006. – С.3–5.

1. Огороднийчук І.А. Особливості правової підготовки студентів: матеріали всеукр. наук-практ. конф. [«Управління якістю підготовки фахівців у вищій школі: історія, досвід, перспективи»], (14-15 листопада 2007) / І.А.Огороднийчук. – Одеса, 2007. – С.70–71.

1. Огороднийчук И.А. Личность и правовая социализация:



матеріали всеукр. науково-метод. конф. [«Управління якістю підготовки фахівців»], (13-15 квітня) / И.А.Огороднийчук. – Одеса: ОДАБА, 2008. – Ч. 2. – С.202–204.

## АНОТАЦІЯ

**Огороднійчук І.А. Формування правової компетентності майбутніх інженерів.** – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», МОНмолодьспорту України. – Одеса, 2012.

У дисертації вперше визначено педагогічні умови (спрямування навчально-виховного процесу на розвиток правової свідомості і правової культури майбутніх інженерів; інтеграція правових знань з дисциплінами гуманітарного циклу; насичення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту) формування правової компетентності майбутніх інженерів у процесі фахової підготовки; компоненти (мотиваційно-ціннісний, змістовий, діяльнісний), критерії; схарактеризовано рівні (високий, середній, низький) сформованості правової компетентності майбутніх інженерів; розроблено експериментальну модель формування правової компетентності

майбутніх інженерів, визначено сутність і структуру поняття «правова компетентність майбутніх інженерів».

**Ключові слова:** майбутні інженери, правова компетентність, компетенція, правова свідомість, правова культура, педагогічні умови.

## АННОТАЦИЯ

**Огороднийчук И.А. Формирование правовой компетентности будущих инженеров.** – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского», МОИмолодежьспорта Украины. – Одесса, 2012.

В диссертации теоретически обоснована и апробирована экспериментальную модель формирования правовой компетентности будущих инженеров. Определена сущность и структура понятия «правовая компетентность будущих инженеров», под которым понимаем – наличие системы профессионально-правовых знаний действующего законодательства; осознание сущности права и механизмов его действия; умение мыслить правовыми категориями; уместно использовать приобретённые правовые знания в

профессиональной деятельности, достигать эффективного результата нормативно-правовым путём.

Выявлено, что структура правовой компетентности состоит из трёх компонентов: мотивационно-ценностного (наличие установки на соблюдение законности, правомерности в профессиональной деятельности и в повседневной жизни; убежденность в необходимости правомерного поведения и соблюдения законности; чувство ответственности в соблюдении правовых норм; нетерпимость к правонарушениям; способность ориентироваться в законодательстве); содержательного (понимание и владение основными юридическими понятиями и терминологией; знание правовых норм в профессиональной деятельности и технологий производства; развитие правового мышления, знания признаков и видов правонарушений в профессиональной деятельности; знание правовых норм, требований, регулирующих профессиональную деятельность); деятельностного (наличие коммуникативных способностей, умение доступно, правильно и логично излагать свои мысли, спорить и дискутировать; возможность налаживать доброжелательные отношения с коллегами и подчиненными в процессе профессиональной деятельности; наличие умений и навыков поиска и использования правовых знаний на практике).

Эффективность формирования правовой компетентности будущих инженеров достигается реализацией педагогических

условий, а именно: направленность учебно-воспитательного процесса на развитие правового сознания и правовой культуры будущих инженеров; интеграция правовых знаний в дисциплинах гуманитарного цикла; насыщение учебно-воспитательного процесса подготовки будущих инженеров активными методами обучения правового содержания.

Доказана целесообразность трехэтапного (нацеливающий, обогащающий, практический) формирования правовой компетентности будущих инженеров в процессе профессиональной подготовки.

Целью первого – нацеливающего – этапа было направленность учебно-воспитательного процесса на развитие правового сознания и правовой культуры будущих инженеров путем обеспечения студентов знаниями норм права в будущей профессиональной деятельности.

Целью второго – обогащающего – этапа было привлечение к экспериментальному процессу преподавателей гуманитарных дисциплин, поскольку учитывалось, что правовая компетентность является общей характеристикой индивидуально-личностного развития студента, способного к принятию самостоятельных решений, а также имеющего навыки ориентации и приобретения знаний не только в сфере непосредственной деятельности, но и в других сферах общественной жизни.

Целью третьего – практического – этапа было насыщение учебно-воспитательного процесса студентов активными методами обучения правового характера, которые предусматривают формирование практических умений применять приобретенные знания в профессиональной деятельности.

Анализ результатов исследования подтвердил, что благодаря введению в процесс профессиональной подготовки будущих инженеров экспериментальной модели формирования правовой компетентности студенты экспериментальной группы достигли высокого и среднего уровней.

**Ключевые слова:** будущие инженеры, правовая компетентность, компетенция, правовое сознание, правовая культура, педагогические условия.

## ANNOTATION

**I.A. Ogorodniychuk. Formation of legal competence of future engineers. - Manuscript.**

Dissertation for the Candidate Degree in Pedagogy. Specialty 13.00.04 - Theory and Methods of Professional Education. - State institution "Pivdennoukrainskiy National Pedagogical University named after K.D.Ushinskiy" Ministry of Education and Science, Youth Sport of Ukraine - Odessa, 2012.

The thesis first defines pedagogical conditions (direction of

educational process for the development of legal consciousness and legal culture of the future engineers; integration of legal knowledge with the humanities disciplines; the saturation of the educational process of future engineers' training by active learning methods of legal content) of forming the legal competence of future engineers in process of professional training; components (motivational values, notional, active), criteria; it was described the level (high, medium, low) of forming of the legal competence of future engineers; it was developed an experimental model of legal competence of future engineers, also was explained the purpose and structure of the concept of "legal competence of future engineers".

**The key words:** future engineers, legal competence, competency, legal consciousness, legal culture, pedagogical conditions.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,  
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД  
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ  
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д.УШИНСЬКОГО»

**ОГОРОДНІЙЧУК Ірина Анатоліївна**

**УДК:378.937**

**ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ  
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор  
**Богданова Інна Михайлівна**,  
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», завідувач кафедри соціальної педагогіки, психології та педагогічних інновацій.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор  
**Кондрашова Лідія Валентинівна**  
Херсонський національний технічний університет,  
професор кафедри державного управління, педагогіки і психології.  
кандидат педагогічних наук  
**Картель Тетяна Миколаївна**  
Одеська державна академія будівництва та архітектури,  
доцент кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться 28 січня 2012 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д41.053.01 при Державному закладі



«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «26» грудня 2011 р.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради

О.С. Трифонова